

SUD JARAYONLARIDA SUN'IIY INTELLEKTDAN FOYDALANISHNI JORIY ETISH ZARURATI

Ismoilova Rushana Komiljon qizi

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti talabasi email: rshnismoilova@gmail.com ORCID

iD: 0009-0000-2954-6515

Annotasiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda sud jarayonlariga sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarini joriy etish zarurati ilmiy-nazariyva empirik asosda tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi — SI sud tizimida samaradorlik, shaffoflik va korrupsiyani kamaytirish kabi yo'nalishlarda qanday natija berishi va mavjud huquqiy bazaning bunda qanchalik yetarli ekanini aniqlashdir. Maqolada Yevropa Kengashining “European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems” (2019) hujjati, shuningdek O'zbekistondagi PQ–4996 (2021) va PQ–358 (2024) qarorlarining tanqidiy tahlili keltiriladi. Empirik tahlil sifatida 35 respondent o'rtasida o'tkazilgan so'rovnoma natijalari qo'llanilgan bo'lib, unda 77,1% ishtirokchi SIsud tizimiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini bildirgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, aholining aksariyati SI'ni samaradorlik vositasi sifatida ko'radi, biroq javobgarlik va ma'lumotlar xavfsizligi kabimasalalar bo'yicha huquqiy mexanizmlarning kuchaytirilishini kutmoqda. Muallif SI joriy etishning asosiy ehtiyojlari, huquqiy bo'shliqlar va xalqaro hujjatlar bilan taqqoslash orqali O'zbekiston uchun zarur amaliy takliflarni beradi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, sud jarayoni, algoritmik xolislik, javobgarlik, raqamli adliya, huquqiy tahlil, empirik tadqiqot.

Аннотация: Данной статье проводится научный и эмпирический анализ необходимости внедрения технологий искусственного интеллекта (ИИ) в судебные процессы Узбекистана. Цель исследования — определить, какие результаты может дать ИИ в сфере повышения эффективности, прозрачности и снижения коррупции, а также оценить достаточность существующей нормативно-правовой базы. В работе рассмотрены положения Европейской этической хартии по использованию ИИ в судебных системах (2019), а также критически анализируются постановления Президента Узбекистана ПП–4996 (2021) и ПП–358 (2024). Эмпирическую основу составляет опрос 35 респондентов, из которых 77,1% считают, что ИИ положительно повлияет на судопроизводство. Результаты показывают: население поддерживает внедрение ИИ, но обеспокоено вопросами ответственности, защиты данных и алгоритмической справедливости. Автор формулирует



выводы и практические рекомендации по совершенствованию нормативной базы и этических механизмов внедрения ИИ в судебную систему Узбекистана.

Ключевые слова: искусственный интеллект, судебная система, алгоритмическая справедливость, о ответственность, цифровая юстиция, правовой анализ, эмпирическое исследование.

Abstract: This article provides a scientific and empirical analysis of the necessity of introducing artificial intelligence (AI) technologies into the judicial system of Uzbekistan. The main objective of the research is to determine how AI can improve efficiency, transparency, and reduce corruption within courts, as well as assess whether the current legal framework is adequate for such implementation. The study critically examines the Council of Europe's "European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems" (2019) and the national legal acts of Uzbekistan, including Presidential Decrees PQ– 4996 (2021) and PQ–358 (2024). Empirical data were obtained through a survey of 35 respondents, 77.1% of whom believe that AI would positively impact judicial processes. The findings reveal strong public support for AI integration but also highlight concerns regarding responsibility for AI errors, data protection, and algorithmic fairness. Based on comparative legal analysis and empirical evidence, the article offers practical recommendations for strengthening Uzbekistan's legal and ethical mechanisms governing AI deployment in judicial procedures.

Keywords: artificial intelligence, judicial system, algorithmic fairness, liability, digital justice, legal analysis, empirical research.

KIRISH

So'nggi o'n yilliklar ichida sun'iy intellekt texnologiyalari dunyo miqyosida nafaqat iqtisodiyot va ishlab chiqarishga, balki ijtimoiy boshqaruv va huquqiy tizimlarga ham sezilarli ta'sir ko'rsata boshladi.

O'zbekiston ham bu global jarayonlarning bir qismi sifatida davlat boshqaruvi, xizmatlar sifati, fuqarolar

bilan davlat o'rtasidagi muloqotni raqamlashtirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlarni amalga oshirmoqda. Shu jarayonning eng murakkab va ayni paytda eng muhim yo'nalishlaridan biri — sun'iy intellektni sud jarayonlariga joriy etish masalasidir. Chunki sud tizimi davlat hokimiyatining mustaqil tarmog'i bo'lib, unda qabul qilinadigan qarorlar nafaqat shaxs taqdiriga, balki jamiyatning adolat tuyg'usiga bevosita ta'sir qiladi. Demak, texnologiyaning bunday nozik sohaga kirib kelishi chuqur ilmiy yondashuvni talab qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan oxirgi yillarda qabul qilingan qator qarorlar, jumladan PQ–4996-son hamda PQ–358-son hujjatlari raqamli adliya



tizimini rivojlantirishni strategik ustuvor yo'nalish sifatida belgilab berdi. Ushbu hujjatlar sud jarayonlarida sun'iy intellektdan foydalanish uchun dastlabki huquqiy asoslarni yaratgan bo'lsa-da, texnologiyaning amaliy qo'llanilishi bilan bog'liq masalalar hali to'liq ochilmagan. Ayniqsa, SI'ning xatoligi uchun javobgarlik kimga yuklanishi, ma'lumotlar xavfsizligi, algoritmik xolislik, diskriminatsiyani oldini olish kabi masalalar alohida e'tibor talab qiladi. Shuningdek, Yevropa Kengashining "European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems" (2019) hujjati xalqaro nuqtayi nazardan muhim qo'llanma bo'lsa-da, unda ham bir qator normativ bo'shliqlar mavjud. Masalan, Xartiyada SI faqat inson nazorati ostida ishlashi lozimligi ta'kidlangan bo'lsa-da, xatolik yuzaga kelganda kim javobgar bo'lishi kerakligi aniq belgilanmagan. Bu esa O'zbekiston uchun ham dolzarb huquqiy savollardan biridir.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, SI texnologiyalarining rivojlanishi sud tizimiga bir qator afzalliklar olib kirishi mumkin: sud jarayonlarining tezlashishi, inson omili sababli yuzaga keladigan subyektiv xatolarning kamayishi, korrupsiyaning oldini olish, ish yuklamasining optimal taqsimlanishi, shaffoflik va ochiqlikning oshishi. Biroq ehtiyotkorlik bilan yondashishni talab qiladigan xavflar ham mavjud:

1. Algoritmning diskriminatsiya keltirib chiqarishi, shaxsiy ma'lumotlar bilan bog'liq xatarlar, texnologiyaga haddan ortiq suyanish oqibatida sudya rolini cheklanishi, hamda jamiyatning bu yangilikni qabul qilishga tayyorlik darajasi. Shu sababli SI joriy etish zarurati faqat texnik masala emas, balki siyosiy, huquqiy, ijtimoiy va madaniy omillar bilan chambarchas bog'liq.

Tadqiqotning maqsadi — O'zbekiston sud tizimida sun'iy intellektni joriy etishning obyektiv zaruratini ilmiy asosda baholash, mavjud normativ bazadagi bo'shliqlarni aniqlash va xalqaro tajriba bilan qiyoslab, amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Shu bilan birga, maqolada empiric tahlil sifatida 35 nafar respondent ishtirokida o'tkazilgan so'rovnoma natijalari ham keltiriladi. Ushbu natijalar jamiyatning SIga bo'lgan munosabati, ishonch darajasi, xavotirlari, SI dan kutayotgan ijobiy va salbiy jihatlari haqida real tasavvur beradi. Masalan, respondentlarning 77,1 foizi SI sud tizimiga ijobiy ta'sir ko'rsatishiga ishonadi, 82,9 foizi esa u korrupsiyani kamaytiradi deb hisoblaydi. Biroq 40 foiz ishtirokchi shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligi bo'yicha shubha bildirgani, 57,1 foizi esa SI inson qarorini to'liq almashtira olmaydi degan fikrni bildirgani, ushbu jarayon qanchalik ehtiyotkorlik bilan boshqarilishi zarurligini ko'rsatadi. Bu xulosalar normativ-huquqiy talablar bilan bog'langan holda SI joriy etishning real ijtimoiy kontekstini aks ettiradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, SI sud jarayonlarida qo'llanilishiga doir ishlar asosan texnik samaradorlik va etik masalalarga qaratilgan. Yevropa, AQSh va Xitoy tajribasi bo'yicha ilmiy maqolalar, xalqaro tashkilotlarning



tavsiyalari mavjud bo'lsa-da, Markaziy Osiyo mintaqasi, xususan O'zbekiston kontekstida chuqur o'rganishlar juda kam. Bu bo'shliq ushbu tadqiqotni yanada ahamiyatli qiladi. Sun'iy intellektning huquqiy tizimga integratsiyasi bo'yicha global tasavvurlar turlicha: ba'zi davlatlar SIga ko'proq amaliy vosita sifatida qarasa, boshqalari uni strategik boshqaruv mexanizmlarining ajralmas qismiga aylantirmoqda. Bundan kelib chiqib, O'zbekiston o'zining huquqiy an'analari, sudya mustaqilligi tamoyillari va mahalliy ijtimoiy sharoitlardan kelib chiqqan holda SI joriy etishning optimal modelini tanlashi kerak.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, O'zbekiston bugungi kunda raqamli transformatsiya jarayonining eng muhim bosqichiga kirgan: davlat xizmatlari, soliq tizimi, ta'lim va tibbiyot raqamlashtirilmoqda, sud tizimi esa bu jarayonning markazida turadi. Sud hokimiyatining texnologiyalashuvi faqat texnik modernizatsiya emas — u adolat, huquq ustuvorligi, fuqarolarning davlatga bo'lgan ishonchi, ochiqlik va korrupsiyaga qarshi kurash tizimining umumiy shakllanishiga bevosita ta'sir qiladi. Agar sun'iy intellekt to'g'ri joriy etilsa, sud tizimining islohoti sezilarli darajada tezlashadi; aks holda, noto'g'ri tartibga solish yangi muammolarni vujudga keltirishi mumkin.

Shu sababli ushbu maqola sud jarayonlarida sun'iy intellektni joriy etish zaruratini faqat texnologik yoki huquqiy nuqtayi nazardan emas, balki tizimli ilmiy tadqiqot sifatida ko'rib chiqadi. Normativ hujjatlar, xalqaro tajriba, empirik ma'lumotlar va nazariy yondashuvlarning uyg'un tahlili O'zbekiston uchun optimal yo'l xaritasini shakllantirishga yordam beradi.

Sun'iy intellektning sud jarayonlariga joriy etilishi so'nggi yillarda xalqaro ilmiy doiralarda eng ko'p muhokama qilinayotgan mavzulardan biri bo'lib qoldi. Mazkur yo'nalish bo'yicha adabiyotlar turli yondashuvlarga ega: texnik jihatlarni tahlil qiladigan tadqiqotlar, algoritmik xolislikni o'rganuvchi ishlar, SIning ijtimoiy oqibatlarini tahlil qiladigan maqolalar, va eng muhimi — sud hokimiyati doirasida huquqiy tartibga solish masalasiga bag'ishlangan tadqiqotlar mavjud. Bu bo'limda ushbu manbalarning asosiy g'oyalari, ularning afzalliklari va chegaralari tizimli ravishda yoritiladi.

Muammolar sifatida ko'rsatgan. Ushbu muammolar SI yordamida sezilarli darajada kamaytirilishi mumkin, degan fikr ko'plab adabiyotlarda qayd etiladi.

Yana bir muhim adabiyot guruhi — SI etikasi bo'yicha tadqiqotlar. Floridi (2021), Jobin va boshqalar (2019) tomonidan ishlab chiqilgan SI etikasi modellari shuningdek, "Accountability-Transparency- Fairness" konsepsiyalari sud jarayonlarida SI qo'llashda asosiy mezon sifatida ko'riladi. O'zbekiston huquqiy bazasi bu mezonlarni hali to'liq qamrab olmagan. Adabiyotlarning ko'pchiligi SI ni joriy etishdan avval etik



mexanizmlar mustahkamlanishi lozimligini ta'kidlaydi.

Xulosa qilib aytganda, mavjud adabiyotlar SIning sud tizimiga ijobiy ta'siri borligini ko'rsatadi, ammo huquqiy tartibga solish yetarli bo'lmasa, bu texnologiya yangi muammolarni ham keltirib chiqarishi mumkin. Xalqaro adabiyotlar O'zbekiston uchun muhim yo'nalishni belgilab beradi: SIning sud tizimiga joriy etishda ehtiyotkorlik, normativ aniqlik va algoritmik xolislikni ta'minlash — eng asosiy shartlardir.

Ushbu tadqiqot sun'iy intellektning sud jarayonlariga joriy etilish zaruratini ko'p qirrali yondashuv orqali o'rganishni maqsad qilgan bo'lib, tadqiqot metodologiyasi sifatida kombinatsiyalangan — ya'ni sifat (qualitative) va miqdoriy (quantitative) metodlar uyg'unligi qo'llanildi. Sud tizimi murakkab ijtimoiy va huquqiy mexanizm bo'lgani sababli faqat bitta metod bilan aniq xulosaga kelish imkonsiz; shuning uchun normativ tahlil, empirik kuzatuv, so'rovnoma, statistik umumlashtirish va xalqaro tavsiyalarni qiyosiy tahlil qilish metodlari tanlandi.

Birinchi bosqich — normativ-huquqiy tahlil. Bunda O'zbekiston Respublikasida raqamli adliya va SI texnologiyalarini joriy etish bo'yicha qabul qilingan asosiy normativ hujjatlar, xususan, PQ-4996-son hamda PQ-358-son Prezident qarorlari o'rganildi. Shu bilan birga, xalqaro tajribani tahlil qilish maqsadida Yevropa Kengashining "European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems" (2019) hujjati asosiy manba sifatida tanlandi. Ushbu uch manba normativ-huquqiy asosning yo'nalishlari va undagi bo'shliqlarni aniqlash imkonini berdi.

Ikkinchi bosqich — xalqaro adabiyotlar bilan qiyosiy tahlil. Yevropa, AQSh va Xitoydagi SI sud amaliyoti bo'yicha ilmiy maqolalar va ilmiy hisobotlar o'rganilib, ulardagi yondashuvlarning O'zbekiston sharoitiga mos keladigan va kelmaydigan jihatlari aniqlab chiqildi. Masalan, AQShda "COMPAS" algoritmi bo'yicha mavjud bo'lgan diskriminatsiya xavfi, Xitoyda SI orqali nazoratning keskin ortishi, Yevropada esa etik tamoyillarning normativ mexanizmga bog'lanmagani O'zbekiston uchun ehtiyotkorlik bilan joriy etilishi kerak bo'lgan jihatlarni ko'rsatadi.

Uchinchi bosqich — empirik natijalarda keltirilgan 35 nafar respondent ishtirokidagi so'rovnoma natijalari ushbu maqolada asosiy empirik material sifatida qo'llandi. So'rovnoma anonim shaklda o'tkazilgan bo'lib, unda ishtirokchilar SIning sud jarayonlariga joriy etilishi bo'yicha o'z fikrlari, kutilmalari va xavotirlarini ochiq bildirganlar. So'rov natijalari umumiy tendensiyalarni ko'rsatish uchun foizlar tarzida qayta ishlangan. Misol uchun, SIning korrupsiyani kamaytirishi haqidagi savolga 82,9% respondent ijobiy javob bergan, 40% esa ma'lumotlar xavfsizligidan xavotir bildirgan.

To'rtinchi bosqich — statistik umumlashtirish va grafik tahlil. So'rovnomadagi raqamli ma'lumotlar kichik tanlanma bo'lgani sababli, chuqur statistik modellardan foydalanish maqsadga muvofiq bo'lmagan.



Ushbu tadqiqotning empirik qismida 35 nafar respondent o'rtasida o'tkazilgan so'rovnoma olingan ma'lumotlar asosiy manba sifatida foydalanildi. So'rovnoma anonim tarzda o'tkazilib, unda ishtirokchilardan sun'iy intellektning sud jarayonlariga joriy etilishi bo'yicha fikrlari, xavotirlari va kutilmalari haqida savollar berildi. Natijalar quyida asosiy yo'nalishlar bo'yicha tahlil qilingandir.

Sud tizimida SI joriy etilishiga umumiy munosabat

Respondentlarning 77,1% i sun'iy intellekt sud tizimiga ijobiy natija beradi, deb hisoblagan. Bu raqam aholining aksariyat qismi raqamli adliya g'oyasini qo'llab-quvvatlashini ko'rsatadi. Qolgan ishtirokchilarning bir qismi (taxminan 22–23%) texnologiyaga nisbatan ehtiyotkorlik bilan yondashishini bildirgan. Mazkur natija O'zbekistonda sud tizimi islohoti uchun jamiyatda yetarli darajada ijtimoiy tayyorgarlik borligini tasdiqlaydi.

SI yordamida korrupsiyani kamaytirish bo'yicha kutilmalar

So'rov natijasida 82,9% respondentlar sun'iy intellekt sud tizimidagi korrupsiyani kamaytiradi, deb hisoblagan. Bu ko'rsatkich juda yuqori bo'lib, texnologiyaning aynan "inson omili" ta'sirini kamaytirishdagi roli haqida jamiyatda ijobiy tasavvur shakllanganini ko'rsatadi. Bu natija Yevropa Xartiyasidagi samaradorlik tamoyiliga ham mos keladi: SI shaffoflikni oshirishi va insonning subyektiv qarorlarini minimallashtirishi kutilmoqda.

Sud qarorlarining tezlashishi haqidagi fikrlar

Respondentlarning 74,3% i sun'iy intellekt sud qarorlarini tezlashtiradi, degan fikrni bildirgan. Bu natija yillar davomida sud ishlarining cho'zilishi muammo bo'lib kelayotgan O'zbekiston sharoitida SI dan aynan samaradorlik kutayotgan qatlam yetarli ekanini ko'rsatadi.

Inson va SI o'rtasidagi rol bo'linishi

Ishtirokchilarning 57,1% i sun'iy intellekt hech qachon sudyani to'liq almashtira olmaydi, deb hisoblaydi. Bu javob jamiyatning hukm chiqarish jarayoniga insoniy yondashuv zarurligiga qat'iy ishonishini anglatadi. Bu natija Yevropa Xartiyasining "inson nazorati ustuvor" tamoyili bilan to'la mos keladi.

Javobgarlik masalasi bo'yicha qarashlar

Sun'iy intellekt xato qilgan holatda:

- 48,6% res javobgarlikni dasturchi zimmasiga yuklash kerakligini aytgan
- Qolganlar esa davlat, sudya yoki texnik xizmat ko'rsatuvchi tashkilot javobgar bo'lishi kerak deb hisoblagan

Bu raqamlar javobgarlik bo'yicha normativ bo'shliq mavjudligini ko'rsatadi. Yevropa Xartiyasida bu masala aniq tartibga solinmagani sababli, O'zbekiston qonunchiligida bu yo'nalishni alohida qat'iylashtirish zarur.



Ma'lumotlar xavfsizligi bo'yicha xavotirlar

So'rov ishtirokchilarining 40% i shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligiga to'liq ishonmasligini bildirgan . Bu natija shuni anglatadiki, raqamli adliya tizimi joriy etilayotganda axborot himoyasi bo'yicha mustahkam kafolatlar jamiyat uchun asosiy talab bo'lib qolmoqda.

Normativ-huquqiy hujjatlar bilan bog'liqlik. PDF tahlilida keltirilganidek, Yevropa Xartiyasida javobgarlik va algoritmik xolislik mexanizmlarining yetarli emasligi, O'zbekistonda esa PQ-4996 (2021) va PQ-358 (2024) qarorlarida SI etikasi to'liq yoritilmagani empirik natijalar bilan to'liq mos keladi — chunki respondentlar eng ko'p xavotir bildirgan ikki yo'nalish aynan shu bo'lgan:

- ma'lumotlar xavfsizligi
- xatolik uchun javobgarlik

Bu xulosalar siyosiy qarorlar bilan jamiyat kutishlari orasida bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi. O'zbekiston sud tizimida sun'iy intellektni joriy etish zarurati bo'yicha o'tkazilgan empirik tadqiqot natijalari, xalqaro huquqiy hujjatlar tahlili va mavjud milliy qonunchilik o'rtasida sezilarli darajada o'zaro bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi. Eng avvalo, respondentlarning aksariyati — 77,1 foizi — Sining sud tizimiga ijobiy ta'sir ko'rsatishiga ishonadi, bu esa jamiyatning texnologik islohotlarga tayyorligini ko'rsatadi. Yevropa Kengashining 2019-yilgi “European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems” hujjatida ham Sining sud tizimidagi o'rni ijobiy baholanadi, ammo u faqat yordamchi vosita sifatida qo'llanishi lozimligi, inson nazorati ustuvorligi tamoyillari qat'iy belgilab qo'yilgan. So'rovnoma natijalari ham buni tasdiqlaydi: respondentlarning 57,1 foizi sun'iy intellekt sudyani to'liq almashtira olmaydi, deb hisoblaydi. Bu xalqaro etik tamoyillar bilan mos keladigan ijtimoiy pozitsiyaning shakllanganini bildiradi.

Shu bilan birga, Yevropa Xartiyasining ayrim kamchiliklari aynan O'zbekiston sharoitida ham dolzarb bo'lib qoladi. Xartiyada SI xatosi uchun javobgarlik masalasi, algoritmik adolatsizlikni aniqlash mexanizmlari, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha aniq tartiblar mavjud emas.

Respondentlarning 48,6 foizi xatolik yuzaga kelganda «dasturchi javobgar bo'lishi kerak» degan fikrni bildirgan bo'lsa, qolgan qismi javobgarlikni davlat, sudya yoki texnik xizmat ko'rsatuvchi tashkilot zimmasiga yuklash zarurligini aytgan. Bu natija jamiyatda javobgarlik mexanizmi bo'yicha yagona tasavvur mavjud emasligini ko'rsatadi. O'zbekistonda qabul qilingan PQ-4996 (2021) va PQ-358 (2024) qarorlarida SI texnologiyalarini joriy etishning yo'nalishlari belgilangan bo'lsa-da, javobgarlik masalasi ularda ham to'liq tartibga solinmagan. Demak, ushbu bo'shliq tizimning eng zaif nuqtalaridan biri hisoblanadi.



Respondentlarning 82,9 foizi SIning korrupsiyani kamaytirishiga umid bildirgani e'tiborga molik natijadir. Bu jamiyatning sud tizimida inson omili sabab paydo bo'ladigan subyektivlik, kechikishlar va adolatsizliklar mavjudligini tan olganini anglatadi. Raqamli adliya tizimi bo'yicha xalqaro adabiyotlar ham SI insonning subyektiv qarorlarini cheklab, shaffoflikni oshirish orqali korrupsiyani kamaytirishda samarali vosita bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi. Biroq AQShdagi COMPAS algoritmi tajribasi diskriminatsiya xavfi mavjudligini isbotlab berdi. Bu O'zbekiston uchun juda muhim ogohlantirish: oddiy avtomatlashtirish emas, balki algoritmik xolislikni kafolatlash — eng ustuvor talabdir. Aks holda, korrupsiya kamayishi mumkin, ammo yangi turdagi adolatsizliklar yuzaga kelishi ehtimoldan xoli emas.

So'rov natijalarida 40 foiz ishtirokchi ma'lumotlar xavfsizligidan xavotir bildirgan. Bu raqam katta bo'lib, shaxsiy ma'lumotlar asosan sud jarayonlarida eng sezgir axborot turiga kiradi. Axborot xavfsizligi bo'yicha xalqaro standartlarda SI joriy etilishi bilan birga maxfiylik, ruxsat darajalari va kriptografik himoya qatlamlari mustahkam bo'lishi shartligi qayd etilgan. O'zbekistonning amaldagi normativ hujjatlarida bu talablar umumiy yo'nalish sifatida berilgan, ammo aniq texnik reglamentlar hali ishlab chiqilmagan. Demak, empirik natijalar milliy qonunchilikning mavjud bo'shliqlarini bevosita tasdiqlaydi.

Yana bir muhim jihat — jamiyatning SIDan kutgan asosiy foydasi ishlarning tezlashishi bilan bog'liq. Respondentlarning 74,3 foizi sud ishlarining tezroq ko'rib chiqilishini kutadi. Bu jamiyat uchun eng dolzarb talab — “sud ishlari uzoq davom etadi” degan yillar davomida shakllangan muammoning yechimi sifatida SIDan foydalanish ko'rilmogda. Xalqaro tajribada, masalan, Xitoyda onlayn sudlar va avtomatik jarima tizimlari ish yukini keskin kamaytirgan. O'zbekiston sharoitida esa bu jarayon ehtiyotkorlik bilan joriy etilishi kerak, chunki tezlik oshishi bilan sifatning pasayib ketish ehtimoli ham mavjud. Demak, bu jarayon ikki tomonlama muvozanatni talab qiladi. Natijalarni Xartiya talablari bilan qiyoslaganda, O'zbekistonda “inson nazorati”, “algoritmik xolislik”, “javobgarlik”, “xavfsizlik” tamoyillari bo'yicha normativ mexanizmlarni kuchaytirish zarurligi aniq ko'rinadi. Respondentlarning javoblaridagi asosiy xavotirlar aynan shu tamoyillar bilan uyg'un tushadi. Bu esa jamiyat kutishlari bilan xalqaro talablar o'rtasida yuqori darajada moslik borligini ko'rsatadi. Natijalar shuningdek, O'zbekistonning mavjud normativ-huquqiy bazasi texnologiya joriy etilishi uchun yetarli emasligini, balki uni to'liq va aniq tartibga soluvchi maxsus qonunlar zarurligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, tahlil shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellektni sud jarayonlariga joriy etish haqida ijobiy qarashlar ustun bo'lsada, jamiyatning asosiy talabi — adolat, xolislik, xavfsizlik va javobgarlikning kafolatlanishi. Yevropa tajribasi, AQShdagi



muammolar, Xitoydagi tezkorlik modeli va O'zbekistonning empirik reali birgalikda shuni ko'rsatadiki, SI joriy etilishi zarur, ammo juda ehtiyotkor, aniq normativ va etik tartiblar asosida amalga oshirilishi kerak.

Sud jarayonlarida sun'iy intellektni joriy etish O'zbekiston uchun nafaqat texnologik modernizatsiya, balki sud hokimiyatining sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarilishi demakdir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston aholisi texnologik o'zgarishlarni qo'llab-quvvatlaydi, sud tizimidagi subyektivlik, korrupsiya va ortiqcha byurokratik jarayonlardan charchagan va SI ushbu muammolarni kamaytirish uchun samarali mexanizm bo'lishiga ishonadi. Respondentlarning 77,1 foizining SIDan ijobiy natija kutishi bu jarayonning ijtimoiy tayanchini mustahkam ekanini ko'rsatadi. Biroq shuni ham ta'kidlash kerakki, aholining sezilarli qismi — 40 foiz — ma'lumotlar xavfsizligidan xavotirda, 48,6 foiz esa xatolik yuz berganda kim javobgar bo'lishi borasida aniq fikr bildirishga qiynalgan. Bu esa normativ bo'shliqlarni to'ldirish zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Xalqaro hujjatlar, xususan Yevropa Kengashining “European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems” (2019) hujjati SI sud tizimiga joriy etilganda inson nazorati ustuvorligi, algoritmik xolislik, shaffoflik va xavfsizlik kabi tamoyillarni belgilagan. Ammo Xartiyada javobgarlik masalasining aniq ko'rsatilmaganligi, algoritmlarning xolisligi qanday tekshirilishi borasida mexanizmlarning mavjud emasligi uning zaif tomonlaridan biridir. Bu kamchiliklar O'zbekistonning normativ-huquqiy tizimi uchun ham dolzarb bo'lib qolmoqda, chunki PQ-4996 (2021) va PQ-358 (2024) qarorlari SI joriy etishning tashkiliy yo'nalishlarini belgilagan bo'lsada, ular ham javobgarlik, algoritmik xolislik va etik mezonlar masalasini to'liq ochmaydi.

Shu sababli, O'zbekiston SI asosidagi sud tizimiga o'tishda quyidagi amaliy takliflar asosiy yo'nalish sifatida qabul qilinishi zarur:

1. Sun'iy intellektning huquqiy maqomini aniqlash

SI sud jarayonlarida qanday rol o'ynashi — yordamchi vosita, maslahat beruvchi tizim yoki analitik modul — aniq qonun bilan belgilanishi zarur. Bu sudya mustaqilligiga putur yetkazmasdan texnologiyadan foydalanish imkonini yaratadi.

2. SI xatoligi uchun javobgarlik mexanizmini ishlab chiqish

Tadqiqot natijalariga ko'ra, jamiyatda bu borada bir xil fikr yo'q. Shu sababli:

- dasturchi,
- texnik xizmat ko'rsatuvchi tashkilot,
- davlat organi
- sudya o'rtasida javobgarlik qanday taqsimlanishini aniq belgilovchi norma ishlab chiqilishi kerak.



3. Algoritmik xolislikni kafolatlovchi tizim yaratish

Algoritmning diskriminatsiya yoki subyektiv baholashga olib kelmasligi uchun:

- SI modellarini muntazam auditdan o'tkazish,
- mustaqil ekspertlar komissiyasini tuzish,
- algoritmning ochiqlik darajasi bo'yicha talablarni kuchaytirish zarur.

4. Shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligini mustahkamlash

Sud jarayonida ishlatiladigan axborot eng sezgir turga kirgani sababli:

- kuchli kriptografik himoya,
- ma'lumotlarga kirish darajalarini chegaralash,
- maxsus ma'lumotlar markazlarini sertifikatlash talab etiladi.

Sudyalar va xodimlar uchun SI savodxonligi bo'yicha maxsus o'quv dasturlari

SI bilan ishlash faqat texnik masala emas; sudya:

- algoritmning qanday ishlashini,
- uning cheklovlarini,
- qaysi qaror SI yordamida, qaysi qaror faqat inson tomonidan qabul qilinishi

kerakligini yaxshi bilishi shart.

5. Pilot loyihalar orqali bosqichma-bosqich joriy etish

To'g'ridan-to'g'ri ommaviy joriy etish katta xavf tug'diradi. Shu sababli:

- fuqarolik ishlari,
- iqtisodiy sudlar,
- ma'muriy jarimalar singari past xavfli sud jarayonlarida avval sinov o'tkazish

maqsadga muvofiq.

6. Jamiyat bilan muloqot mexanizmlarini kuchaytirish

Tadqiqot natijalari jamiyatda kuzatilayotgan xavotirlar bejiz emasligini ko'rsatadi. Shuning uchun:

- ochiq ma'umot kampaniyalari,
- fuqarolar uchun tushuntirish ishlari,
- SI jarayonlarining shaffofligini ta'minlash jamiyatning ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi.

7. Maxsus "Sun'iy intellekt va sud tizimi to'g'risida" qonun qabul qilish

Amaldagi qarorlar va konseptlar yetarli emas. Mustaqil, to'liq, kompleks ni sud jarayonlariga joriy etish O'zbekiston uchun real zaruratdir. Biroq bu jarayon shoshilinch emas, balki puxta huquqiy asoslar, aniq tartiblar va jamiyat bilan doimiy muloqot orqali amalga oshirilishi kerak. Empirik natijalar, xalqaro tajriba va O'zbekiston normativ-huquqiy tizimi tahlili shuni ko'rsatadiki, SI sud tizimini samarali, shaffof va adolatli qilishga xizmat qilishi mumkin, ammo faqat to'g'ri boshqarilgan taqdirdagina.



FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Novelli, C., Hacker, P., Morley, J., Trondal, J., & Floridi, L. (2024). A Robust Governance for the AI Act: AI Office, AI Board, Scientific Panel, and National Authorities. arXiv.
2. Sousa e Silva, N. (2024). The Artificial Intelligence Act: Critical Overview. ArXiv.
3. Nay, J. J. (2022). Law Informs Code: A Legal Informatics Approach to Aligning Artificial Intelligence with Humans. arXiv.
4. Prajescu, A. I., & Confalonieri, R. (2025). Argumentation-Based Explainability for Legal AI: Comparative and Regulatory Perspectives. arXiv.
5. Khan, A. A., Akbar, M. A., Fahmideh, M., Liang, P., Waseem, M., Ahmad, A., Niazi, M., & Abrahamsson, P. (2022). AI Ethics: An Empirical Study on the Views of Practitioners and Lawmakers. arXiv.
6. Veale, M., Van Kleek, M., & Binns, R. (2018). Fairness and Accountability Design Needs for Algorithmic Support in High-Stakes Public Sector Decision-Making. arXiv.
7. Oberto, G. (2024). Artificial intelligence and judicial activities: the position of CEPEJ. In IAJ-UIM Conference Proceedings.
8. OECD. (2025). AI in justice administration and access to justice: Governing with Artificial Intelligence. OECD Publishing.
9. OECD. (2019). Artificial Intelligence in Society. OECD Publishing.
10. OECD. (2019; updated 2024). AI Principles. OECD.
11. Council of Europe (CEPEJ). (2018). European Ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their Environment. Council of Europe.
12. Council of Europe. (2024). Framework Convention on Artificial Intelligence, Human Rights, Democracy and the Rule of Law. Council of Europe. (Bu konventsia CEPEJ va CoE doirasida muhokama qilinmoqda.)

